

**Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης
«Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις»**

3 Δεκεμβρίου 2015

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Έχει συσταθεί με το Ν 2667/1998 σύμφωνα με κανόνες των Ηνωμένων Εθνών, τις «Αρχές των Παρισίων». Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από τριάντα δύο φορείς (ανεξάρτητες Αρχές, πανεπιστημιακές σχολές νομικών και πολιτικών επιστημών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ, πολιτικά κόμματα και υπουργεία).

Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις»¹

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Με την από 5 Νοεμβρίου 2015 επιστολή του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων, εστάλη στην ΕΕΔΑ το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις». Ζητήθηκε, δε, από την ΕΕΔΑ η διατύπωση παρατηρήσεων επί του ως άνω σχεδίου νόμου.

Το παρόν Σχέδιο Νόμου (εφεξής ΣχΝ) τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 9 Νοεμβρίου 2015 έως τις 20 Νοεμβρίου 2015² και η κατάθεσή του στη Βουλή επίκειται εντός των επόμενων ημερών.

Λόγω μάλιστα της σπουδαιότητας των ζητημάτων που ρυθμίζει, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, έκρινε αναγκαίο να διατυπώσει τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

II. Γενικές παρατηρήσεις επί της διαδικασίας νομοθέτησης

Αρχικά, η ΕΕΔΑ οφείλει να επισύρει την προσοχή της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής στην ευθεία παράβαση της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 74, παρ. 5, εδ. β', η οποία ορίζει ότι «*νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που περιέχει διατάξεις άσχετες με το κύριο αντικείμενό τους δεν εισάγεται για συζήτηση*»: διάταξη η οποία μάλιστα επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 85, παρ. 2, του Κανονισμού της Βουλής (δυνάμει της οποίας «*τα νομοσχέδια και οι προτάσεις νόμων δεν πρέπει να περιέχουν διατάξεις άσχετες προς το κύριο αντικείμενό*

¹ Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Επιμέλεια σύνταξης: Α. Μπάκα, Α. Τσαμπή και Ρ. Φράγκου, Επιστημονικές Συνεργάτιδες της ΕΕΔΑ. Στην επεξεργασία του κειμένου ελήφθησαν υπόψη οι συμβολές των μελών της ΕΕΔΑ: Γ. Σταυρόπουλου, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Λ. Παπαδοπούλου, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Τμήμα Νομικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Α. Αθανασίου, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν ως πρόσωπο εγνωσμένου κύρους από τον Πρωθυπουργό, Β. Καρύδη, Συνήγορο του Πολίτη, Φ. Ιατρέλλη, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας, Σ. Απέργη, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς, Μ. Τσαπόγα και Λ. Μπολάνη, Μέλη της ΕΕΔΑ ορισθέντα από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Β. Τζούφη, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών.

² Δημόσια Διαβούλευση για το σχέδιο νόμου «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις», ανάρτηση 9 Νοεμβρίου 2015 έως 20 Νοεμβρίου 2015, 14:00. Διαθέσιμη σε: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=6153>.

τους»). Η ενσωμάτωση σε ένα, ενιαίο, νομοθετικό κείμενο με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις» επτά ακόμη κεφαλαίων που περιλαμβάνουν ρυθμίσεις εξίσου σημαντικές με το Σύμφωνο συμβίωσης, όπως, μεταξύ άλλων, η δημιουργία Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας ή οι τροποποιήσεις διατάξεων περί αστικής ευθύνης του τύπου, πέραν του ότι συνιστά παραβίαση της συνταγματικά προβλεπόμενης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας (τυπική αντισυνταγματικότητα), η οποία δεν μπορεί ούτε να προσβληθεί από τον πολίτη, ούτε να ελεγχθεί αλλιώς δικαστικά, εγκυμονεί τον κίνδυνο της υποβάθμισης των πολύ σοβαρών αυτών θεμάτων.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η ως άνω περιγραφόμενη προβληματική διαδικασία νομοθέτησης όχι μόνο έχει ενταθεί κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας, αλλά τείνει πλέον να αποτελεί κατάσταση με μόνιμα χαρακτηριστικά. Είναι επομένως επιτακτικό η Πολιτεία να εξασφαλίσει τρόπους στάθμισης της ανάγκης αφενός για τακτή, αφετέρου για ορθή νομοθέτηση.

Εν προκειμένω, και ως μία ενδιάμεση προσπάθεια εξασφάλισης της ορατότητας των υπό νομοθέτηση ζητημάτων και αποτροπής της υποβάθμισής ορισμένων από αυτά, θα ήταν πρόσφορο στον τίτλο του νομοθετήματος να εμφανίζονται παραπάνω του ενός. Θα μπορούσε επομένως αντί για «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» να διερευνηθεί η δυνατότητα ευρύτερης διατύπωσης. Μάλιστα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (στο εξής ΕΔΔΑ), σε καταδικαστική σε βάρος της χώρας μας απόφαση, έχει ρητά παρατηρήσει ότι η επίδικη, στην συγκεκριμένη εκείνη υπόθεση, διάταξη περιλαμβανόταν σε νόμο ο τίτλος του οποίου δεν είχε καμία σχέση με αυτήν, κατά παράβαση του άρθρου 74, παρ. 5, Σ³.

III. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στο Σύμφωνο Συμβίωσης

A. Ιστορικό

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως ασχοληθεί στο παρελθόν με το ζήτημα της εξάλειψης των διακρίσεων σε βάρος της κοινότητας των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διεμφυλικών ατόμων (εφεξής ΛΟΑΔ) και την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους βάσει των υπερνομοθετικών κανόνων που επιβάλλουν την εξάλειψη των στερεοτύπων και των κοινωνικών προκαταλήψεων», τασσόμενη υπέρ της νομικής κατοχύρωσης της ομόφυλης συμβίωσης.

³ ΕΕΔΑ, Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 24628/94, 22.10.1997, παρ. 38.

Ήδη από το 2004, με την απόφασή της *Διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και η επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου*⁴, η ΕΕΔΑ έχει τονίσει την ανάγκη νομικής αναγνώρισης της ομόφυλης συμβίωσης βάσει των αρχών του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν στο σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου και απαγορεύουν τις διακρίσεις ως προς την πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών.

Στη συνέχεια, και με αφορμή τη δημόσια συζήτηση σχετικά με το Σχέδιο Νόμου περί Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης, το Μάρτιο του 2008, η ΕΕΔΑ έκρινε σκόπιμο να υπενθυμίσει στους αρμόδιους πολιτειακούς φορείς τις θέσεις και προτάσεις της σχετικά με τη νομική αναγνώριση της συμβιωτικής σχέσης μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, με την από 26.3.2008 επιστολή που απηύθυνε ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης και το σχετικό Δελτίο Τύπου που τη συνόδευε⁵. Λίγους μήνες αργότερα, η ΕΕΔΑ υπέβαλε εγγράφως τα σχόλιά της επί του Σχεδίου Νόμου με τίτλο «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί και την κοινωνία (Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης και τροποποίηση Οικογενειακού Δικαίου)», τα οποία είχε απευθύνει στον Υπουργό Δικαιοσύνης κ. Σ. Χατζηγάκη (Α.Π. 254/11-07-2008)⁶.

Πιο πρόσφατα ακόμα, και με αφορμή τις τότε δηλώσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης κ. Χ. Καστανίδη αναφορικά με τη σύσταση νομοπαρασκευαστικής επιτροπής, η οποία θα κατέθετε προτάσεις σχετικά με το Σύμφωνο Συμβίωσης ατόμων του ίδιου φύλου, η ΕΕΔΑ είχε καλέσει με επιστολή της τον Υπουργό (ΑΠ 321/27.09.2010) να προχωρήσει «στην κατάρτιση σχεδίου νόμου που θα κατοχυρώνει νομικά την ομόφυλη συμβίωση».

Λίγα χρόνια αργότερα, κατόπιν της καταδικαστικής για την Ελλάδα απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) της 7ης Νοεμβρίου 2013 στην υπόθεση *Βαλλιανάτος και λοιποί*⁷, η ΕΕΔΑ απεύθυνε επιστολή στον Υπουργό Δικαιοσύνης κ. Αθανασίου, με την οποία υπενθύμιζε τις παλαιότερες θέσεις της σχετικά με την ανάγκη νομικής αναγνώρισης της ομόφυλης συμβίωσης. Με αφορμή μάλιστα τις δηλώσεις του Υπουργού, κατά τη συζήτηση του αντιρατσιστικού νομοσχεδίου στην αρμόδια Επιτροπή της Βουλής αναφορικά με την ανάγκη εξέτασης από το Υπουργείο των παραδοχών

⁴ ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», *Έκθεση 2004*, σελ. 183 επ.

⁵ Βλ. Δελτίο Τύπου στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, www.nchr.gr.

⁶ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία'», *Έκθεση 2008*, σελ. 56.

⁷ ΕΔΔΑ, *Γ. Β. κατά Ελλάδας*, αρ. προσφ. 29381/09 και 32684/09, 7 Νοεμβρίου 2013.

της απόφασης, η ΕΕΔΑ τον κάλεσε να προχωρήσει άμεσα στην προώθηση νομοθετικής ρύθμισης που θα κατοχυρώνει νομικά την ομόφυλη συμβίωση.

Αξίζει, δε, να επισημανθεί ότι στην ως άνω απόφαση του ΕΔΔΑ, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης πολλαπλώς μνημονεύει και λαμβάνει υπόψη τις σχετικές θέσεις της ΕΕΔΑ (παρ. 12, 15, 21-24, 87 και 89)⁸.

Σε πιο πρόσφατη Έκθεσή της, με αφορμή τις Συστάσεις της για τα *Διεμφυλικά άτομα και τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*⁹, η ΕΕΔΑ εξέφρασε την ικανοποίησή της για την πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τη σύσταση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου¹⁰, υπογραμμίζοντας ότι αποτελεί ένα πρώτο πολύ σημαντικό βήμα της Πολιτείας προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης προστασίας των δικαιωμάτων της ΛΟΑΔ κοινότητας. Η συσταθείσα νομοπαρασκευαστική επιτροπή, ωστόσο, δεν ολοκλήρωσε το διττό σκοπό για τον οποίο συστάθηκε, δηλαδή την κατάρτιση σχεδίου νόμου, αφενός, για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και, αφετέρου, για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου. Η ΕΕΔΑ διατυπώνει, για το λόγο αυτό, το φόβο ότι η διακοπή των εργασιών της ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής προτού ολοκληρώσει την αποστολή για την οποία συστάθηκε συνεπάγεται άσκοπες καθυστερήσεις που δεν εξυπηρετούν το σκοπό της αποτελεσματικής θεσμικής προστασίας των διεμφυλικών ατόμων και καλεί την Πολιτεία να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων τους.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ δεν μπορεί παρά να χαιρετίσει και προσυπογράψει τόσο το πνεύμα, όσο και το γράμμα του παρόντος ΣχΝ με τίτλο «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις», με το οποίο πράγματι επιδιώκεται ο εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου που διέπει το σύμφωνο συμβίωσης όχι μόνο με την άρση της διάκρισης κατά των ομόφυλων ζευγαριών που είχε νομοθετήσει ο Ν 3719/2008, αλλά και γενικότερα με την ενίσχυση του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι ο

⁸ Βλ. σχετικά και «Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)», Ιανουάριος 2015, σελ. 9-10, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/banners/2015gennarhs_nchr_citation_ECtHR_ell.pdf.

⁹ ΕΕΔΑ, «Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου», 1.9.2015, διαθέσιμο σε: <http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-10-23-48/176-diki-2>.

¹⁰ Υπ. Απόφ. αριθμ. 20692/7.4.2015 για τη *Σύσταση και συγκρότηση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, τη σύνταξη της σχετικής αιτιολογικής έκθεσης και της έκθεσης αξιολόγησης συνεπειών ρυθμίσεων* (ΦΕΚ Β' 696/24.4.2015).

νέος νόμος φιλοδοξεί να επιτύχει, όπως αναφέρει και η αιτιολογική του έκθεση, «μια ισορροπία μεταξύ αφενός της ιδιωτικής αυτονομίας και αφετέρου της ανάγκης προστασίας των οικογενειακών σχέσεων» και διατυπώνει την ευχή η Πολιτεία να μεριμνήσει για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων εφαρμογής των προβλέψεών του. Δράττεται μάλιστα της ευκαιρίας για να διαβεβαιώσει για την ετοιμότητά της, στο πλαίσιο της αποστολής της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας, να συνδράμει τις αρμόδιες Αρχές στο έργο τους για τη λήψη των αναγκαίων και πρόσφορων νομοθετικών μέτρων.

B. Επιμέρους διατάξεις

Άρθρο 1 – Σύσταση:

Εδάφιο α΄: Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την αντικατάσταση της διατύπωσης του Ν 3719/2008 για το σύμφωνο συμβίωσης «*η συμφωνία δύο ενήλικων ετερόφυλων προσώπων*» με τη διατύπωση «*η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους*», διατυπώνοντας την ισχυρή πεποίθηση ότι η νομική αναγνώριση της ομόφυλης συμβίωσης, βάσει των αρχών του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν στο σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, θα συμβάλει στην εξάλειψη των διακρίσεων και την πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, ατομικών, πολιτικών, πολιτισμικών, οικονομικών και κοινωνικών. Η συμπερίληψη ομόφυλων ζευγαριών στο σύμφωνο συμβίωσης αποκαθιστά κατάφωρη διάκριση του παρελθόντος.

Άρθρο 4 – Επώνυμο των μερών

Το άρθρο 4 του παρόντος ΣχΝ ρυθμίζει το επώνυμο των μερών του συμφώνου συμβίωσης, διατηρώντας την ρύθμιση που είχε εισαγάγει το άρθρο 5 του ισχύοντος νόμου, δηλαδή την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων περί γάμου σχετικά με το επώνυμο των συζύγων (άρθρο 1388 ΑΚ). Η διατύπωση φαίνεται να είναι ημιτελής, ωστόσο, εισάγοντας αδικαιολόγητη διάκριση σε βάρος των συμφωνούντων τη συμβίωση, καθώς δεν περιλαμβάνει ρύθμιση αντίστοιχη με εκείνη της τρίτης παραγράφου του άρθρου 1388 ΑΚ, η οποία διευκρινίζει τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί για την επιλογή του επωνύμου των μερών. Προς το σκοπό της συμπλήρωσης της συγκεκριμένης διάταξης, η ΕΕΔΑ προτείνει την προσθήκη στο άρθρο 4 της ακόλουθης παραγράφου: «*Με συμφωνία των συμφωνούντων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμο του το επώνυμο του άλλου. Η προσθήκη γίνεται με κοινή δήλωση ενώπιον του Ληξιάρχου και ισχύει μέχρι να ανακληθεί ενώπιον του ληξιάρχου με κοινή δήλωση των συμφωνούντων ή με μονομερή δήλωση οποιουδήποτε των συμφωνούντων, η οποία κοινοποιείται στον άλλο συμφωνούντα*».

Επίσης, προτείνεται η συμπλήρωση του τίτλου του άρθρου 4, ώστε να είναι ξεκάθαρο ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση αφορά στο επώνυμο των μερών του συμφώνου, όπως άλλωστε γίνεται και πιο κάτω στο άρθρο 10 με το οποίο ρυθμίζεται το επώνυμο των τέκνων που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια συμφώνου συμβίωσης.

Άρθρα 5, 6 και 8 – Σχέσεις των μερών και Κληρονομικό δικαίωμα:

Η ΕΕΔΑ θεωρεί σημαντική εξέλιξη τη ρύθμιση των προσωπικών και μη προσωπικών σχέσεων, των αποκτημάτων σε περίπτωση ελεύθερης συμβίωσης χωρίς σύμφωνο και του κληρονομικού δικαιώματος, καθώς επίσης και την υπαγωγή τους στις διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εάν δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση που να προβλέπεται από το νόμο.

Άρθρο 7 – Λύση:

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ «[τ]ο σύμφωνο συμβίωσης λύνεται α) με συμφωνία των μερών, που γίνεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο, β) με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, εφόσον έχει επιδοθεί προηγουμένως με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και έχουν παρέλθει τρεις μήνες από την επίδοση, και γ) αυτοδικαίως, αν συναφθεί γάμος μεταξύ των μερών», η λύση δε αυτή ισχύει, σύμφωνα με τις διατάξεις της αμέσως επόμενης παραγράφου (7, παρ. 2) «από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου, που περιέχει τη συμφωνία ή τη μονομερή δήλωση, στο ληξίαρχο όπου έχει καταχωριστεί και η σύστασή του». Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την αλλαγή του τρόπου της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 4, παρ. 1β', του Ν 3719/2008 και την αντικατάσταση της ισχύουσας ρύθμισης, που εξαρτά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης από την απλή κοινοποίηση της μονομερούς συμβολαιογραφικής δήλωσης στο αντισυμβαλλόμενο μέρος, από μια πιο σύνθετη διαδικασία που αναμένεται ότι θα συμβάλει στην αποφυγή του αιφνιδιασμού των μερών του συμφώνου.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί θετική εξέλιξη για την προστασία των μερών την αλλαγή σχετικά με την τρίτη περίπτωση λύσης συμφώνου συμβίωσης (άρθρο 7, παρ. 1γ'), σύμφωνα με την οποία λόγο αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου αποτελεί μόνο ο γάμος μεταξύ των μερών του συμφώνου και όχι και ο γάμος του ενός μέρους με τρίτο πρόσωπο (άρθρο 4, παρ. 1 γ', Ν 3719/2008). Η ΕΕΔΑ είχε και στο παρελθόν σχολιάσει τη διάταξη αυτή εκφράζοντας τότε την αντίθεσή της, αφενός, γιατί η αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης χωρίς γνωστοποίησή της στο άλλο μέρος έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της καλής πίστης (ΑΚ

288) και, αφετέρου, γιατί η σύναψη γάμου ενός εκ των δύο συμβαλλομένων με τρίτο συνιστά κατά κάποιο τρόπο υπαναχώρηση από το σύμφωνο, η οποία σύμφωνα με το άρθρο 390 ΑΚ πρέπει να γίνεται με δήλωση αυτού που υπαναχωρεί προς το άλλο μέρος¹¹.

Άρθρο 9 – Τεκμήριο πατρότητας:

Σε ό,τι αφορά στις διατάξεις του άρθρου 9 του παρόντος ΣχΝ, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις από 10.7.2008 Συστάσεις της για να επισημάνει ότι το μαχητό τεκμήριο πατρότητας και η ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 1466 επ. ΑΚ και 614 επ. ΚΠολΔ περί προσβολής πατρότητας δεν προστατεύουν επαρκώς τα παιδιά. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η οικογένεια μπορεί να συνίσταται και σε άλλες, *de facto* σχέσεις ή εναλλακτικά σχήματα, χωρίς απαραίτητα να περιορίζεται σε σχέσεις βασισμένες στο γάμο¹² και προς αποφυγή αντισυνταγματικών και αντίθετων προς την ΕΣΔΑ διακρίσεων λόγω γέννησης, πρέπει να αντικατασταθεί με διάταξη που να προβλέπει, κατ' αναλογία όσων ισχύουν σε περίπτωση γάμου (άρθρα 1473 ΑΚ – *Επιγενόμενος γάμος των γονέων*, 1382 ΑΚ – *Αποτελέσματα ακύρωσης γάμου, δικαιώματα τρίτων*), ώστε να ορίζεται ρητά ότι «τα τέκνα που γεννήθηκαν από τα συμβαλλόμενα με το σύμφωνο πρόσωπα, είτε πριν είτε μετά τη σύναψη του συμφώνου, εξομοιώνονται ως προς όλα με τέκνα γεννημένα σε γάμο και διατηρούν την ιδιότητα αυτή και μετά τη με οποιοδήποτε τρόπο λύση του συμφώνου ή την ακύρωσή του»¹³.

Αναγκαία κρίνεται και η ανάλογη εφαρμογή άρθρου 1465 ΑΚ (Τεκμήριο καταγωγής από γάμο, ελεύθερη συμβίωση, επιγενόμενος γάμος, σύγκρουση τεκμηρίων) σχετικά με τη μεταθανάτια τεχνητή γονιμοποίηση.

Σε ό,τι αφορά τις λοιπές διατάξεις των άρθρων 1455 επ. ΑΚ για την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις προτάσεις της για αναλογική εφαρμογή τους. Ειδικότερα, αναφορικά με την παροχή συναίνεσης της άγαμης γυναίκας η οποία συζεί σε ελεύθερη ένωση, σύμφωνα με το άρθρο 1456 ΑΚ, η συναίνεση των δύο υποβοηθούμενων προσώπων παρέχεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Συνεπώς, εφόσον αναγνωρίζεται η δυνατότητα απόκτησης τέκνων με τεχνητή γονιμοποίηση από

¹¹ *Idem*, σελ. 61.

¹² Βλ. ΕΕΔΑ, *Marckx κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 6833/74, 13.6.1979, *Johnston και άλλοι κατά Ιρλανδίας*, αρ. προσφ. 9697/82, 18.12.1986.

¹³ Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία'», *op.cit.*, σελ. 62-63.

ζευγάρια που ζουν σε ελεύθερη ένωση, θα πρέπει να επεκταθεί η εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων και στα άτομα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης¹⁴.

Άρθρο 12 – Ανάλογη εφαρμογή άλλων διατάξεων, Εξουσιοδοτήσεις:

Παρά τα θεμελιώδους σημασίας βήματα που πραγματοποιεί το παρόν ΣχΝ προς την κατεύθυνση της προστασίας κατά των διακρίσεων, παρατηρείται ότι επιδεικνύει διστακτικότητα στο ζήτημα της επέκτασης άλλων δικαιωμάτων και στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης – πέραν των συζύγων –, τα οποία δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στα δικαιώματα αυτά. Ειδικότερα:

Παράγραφος 1: Σε ό,τι αφορά στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 12, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ, η οποία ορίζει ότι «[ά]λλες διατάξεις νόμων που αφορούν συζύγους εφαρμόζονται αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο», η ΕΕΔΑ έχει την πεποίθηση ότι συγκεκριμένη διατύπωση, παρά τη μείζονα σημασία της διάταξης, είναι γενική και αφηρημένη, χωρίς ευθεία αναφορά στις επίμαχες διατάξεις παραδείγματος χάριν δημοσιούπαλληλικού, εργατικού, ασφαλιστικού, συνταξιοδοτικού, φορολογικού και δημοσιονομικού δικαίου, οι οποίες θα έπρεπε να εφαρμόζονται αντιστοίχως και στα πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης. Η απουσία από το ΣχΝ ρητής ρύθμισης της ανάλογης εφαρμογής των ανωτέρω διατάξεων, κατ' αναλογία των ισχυουσών διατάξεων μεταξύ συζύγων, σε πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης δεν φαίνεται να είναι επαρκώς δικαιολογημένη. Για το λόγο αυτό και προκειμένου να μην καταλήξει νεκρό γράμμα η εν λόγω διάταξη, συνιστάται η προσθήκη στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 12 ρητής αναφοράς στις «[ά]λλες διατάξεις νόμων» με εξειδίκευσή τους.

Παράγραφος 2: Για τον ίδιο λόγο, άλλωστε, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 12 του παρόντος ΣχΝ, η οποία προβλέπει για την εφαρμογή της προηγούμενης παραγράφου «την έκδοση προεδρικού διατάγματος μετά από πρόταση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου», πρέπει να εξαλειφθεί ώστε να ρυθμίζονται τα θεμελιώδους και ουσιαστικής σημασίας αυτά δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα μέρη του συμφώνου από τον ίδιο το νόμο, χωρίς να απαιτείται νομοθετική εξουσιοδότηση. Αντίθετα, με τη νομοθετική εξουσιοδότηση παρατηρείται το παράδοξο ο νομοθέτης να εξουσιοδοτεί

¹⁴ Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία'», *op.cit.*, σελ. 62-63.

την εκτελεστική εξουσία για τη λήψη μέτρων που δεν εξειδικεύουν απλά το παρόν νομοθετικό κείμενο, ούτε μεριμνούν για την εκτέλεσή του.

Η ΕΕΔΑ έχει την ισχυρή πεποίθηση ότι η διάταξη αυτή, πέραν του ότι αφήνει περιθώρια στο νομοθέτη να περιορίσει την ανάλογη εφαρμογή διατάξεων που αφορούν τους συζύγους στα μέρη του συμφώνου, θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε άσκοπες καθυστερήσεις, πολύ περισσότερο που η παρεχόμενη εξάμηνη νομοθετική εξουσιοδότηση στην κανονιστικώς δρώσα διοίκηση, έχει κατά τα παγίως νομολογούμενα από το Συμβούλιο της Επικρατείας ενδεικτικό χαρακτήρα. Προς το σκοπό αυτό η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι ο νομοθέτης πρέπει να ασκήσει την αρμοδιότητά του ευθέως και όχι με εξουσιοδότηση. Οφείλει δηλαδή να ορίσει ο ίδιος τα δικαιώματα που θα αναγνωρίσει στους συμβιούντες.

Γ. Αναγνώριση του δικαιώματος τεκνοθεσίας στα μέρη του συμφώνου

Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι στο παρόν ΣχΝ δεν περιλαμβάνεται καμία ρύθμιση για το ακανθώδες θέμα της τεκνοθεσίας από ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης και επιφυλάσσεται να το εξετάσει σε βάθος προκειμένου να συνδράμει την Πολιτεία στη λήψη των προσφορότερων μέτρων με κριτήριο το συμφέρον του παιδιού. Θεωρεί, παρόλα αυτά, ότι, δεδομένης της σοβαρότητας αλλά και των προεκτάσεων του ζητήματος, διαφαίνεται ως επιτακτική η ανάγκη άμεσης διεξαγωγής δημόσιου διαλόγου με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς και εκπροσώπους των οικείων επιστημονικών κλάδων με σκοπό την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τόσο του νομοθέτη, όσο και της κοινής γνώμης για όλες τις πτυχές του ζητήματος, με γνώμονα, αφενός, την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, αφετέρου, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.

IV. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στο Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας

Άρθρο 15 – Σύσταση:

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη σύσταση συλλογικού συμβουλευτικού - γνωμοδοτικού οργάνου υπό την ονομασία «Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας». Αποτελεί, κατά το ουσιαστικό της μέρος, μία θετική πρωτοβουλία, στην ολοκλήρωση της

οποίας πρέπει να δοθεί προτεραιότητα, όπως άλλωστε έχει επισημάνει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία (στο εξής ECRI)¹⁵.

Σε τυπικό επίπεδο, είναι ιδιαίτερα σημαντική η νομοθετική κατοχύρωση ενός τέτοιου οργάνου. Η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει στα κείμενα της την ανάγκη νομοθετικής κατοχύρωσης διυπουργικών συνεργασιών σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η διαχρονικότητα της θεσμικής δέσμευσης¹⁶.

Άρθρα 16 και 19 – Σύνθεση, Συνεργασία με φορείς και κοινωνικός διάλογος:

Παράγραφος 1: Η ECRI έχει συστήσει στις ελληνικές αρχές να δημιουργήσουν μια Ομάδα Δράσης για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Μια τέτοια Ομάδα Δράσης θα πρέπει να αποτελείται από τις αρμόδιες αρχές, τους δυο ανεξάρτητους φορείς (Συνήγορο του Πολίτη και Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου) και ΜΚΟ, ώστε να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ των αρχών και της κοινωνίας των πολιτών για το θέμα αυτό. Στο πλαίσιο αυτό η ΕΕΔΑ συμμετέχει στο υπό σύσταση όργανο, ανταποκρινόμενη παράλληλα στο θεσμικό της ρόλο. Μάλιστα, μέλος του υπό σύσταση Συμβουλίου προβλέπεται να είναι και το Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας, που τελεί υπό την αιγίδα της ΕΕΔΑ και της Υπάτης Αρμοστείας του ΟΗΕ για του Πρόσφυγες, φορέας που όχι μόνο διαθέτει εξειδικευμένη εμπειρία στα θέματα αλλά και του οποίου μέλη είναι πάνω από 35 ΜΚΟ και λοιποί σχετικοί με τα θέματα φορείς.

Όντως, τόσο η σύνθεση του υπό σύσταση οργάνου όσο και το γεγονός ότι στο Συμβούλιο δύναται να καλούνται και άλλα πρόσωπα, ιδίως εμπειρογνώμονες με συναφή εξειδίκευση, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή φορείς για την παροχή πληροφοριών ή συνεργασία, ανταποκρίνονται στην ανάγκη συμμετοχικής δράσης για τα θέματα. Με αφορμή το Προσχέδιο Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η ΕΕΔΑ είχε επισημάνει τη σπουδαιότητα συμμετοχικών διαδικασιών που δεν αποκλείουν την έγκαιρη και ουσιαστική συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων με την προστασία των δικαιωμάτων φορέων, συμπεριλαμβανομένων πανεπιστημιακών, μη κυβερνητικών οργανώσεων ή ερευνητικών κέντρων. Εξίσου σημαντική είναι η συμμετοχή φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης που επίσης διασφαλίζεται με την παρούσα σύνθεση.

¹⁵ Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *Report on Greece* (fifth monitoring cycle), 24 Φεβρουαρίου 2015, CRI(2015)1, διαθέσιμη σε: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-GRC.pdf>.

¹⁶ ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού», 15.1.2015 διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/parathrhseis_eeda_gia_esddp.pdf.

Επίσης, η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει ότι οι προσδοκίες που προκύπτουν από τη συμμετοχή των ως άνω φορέων πρέπει να αντιμετωπίζονται κατά τρόπο ώστε η συμμετοχή ΜΚΟ και λοιπών φορέων να μην καθίσταται προσχηματική. Το άρθρο 19, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ προβλέπει ότι «Το Συμβούλιο μπορεί να προσκαλεί Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και άλλους φορείς της κοινωνίας των πολιτών σε διαβούλευση, εφόσον αυτό θεωρείται αναγκαίο κατά την κρίση του». Η ΕΕΔΑ καλεί την Πολιτεία να μην αφήσει την παρούσα ρύθμιση κενό γράμμα, να διασφαλίσει στην πράξη όντως το συμμετοχικό χαρακτήρα της πρωτοβουλίας αυτής και να ενθαρρύνει την επιστράτευση σωρείας μέσων προς αυτή την κατεύθυνση όπως συναντήσεις, ηλεκτρονικές πλατφόρμες και κοινωνικά μέσα δικτύωσης.

Πάντως, ειδικότερα για τη σύνθεση του υπό σύσταση οργάνου, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν κρίσιμο να προβλεφθεί και η συμμετοχή του Υπουργείου Εργασίας, ιδίως στο μέτρο που αυτό εποπτεύει ελεγκτικούς μηχανισμούς (ΣΕΠΕ, ΙΚΑ) και θα μπορούσε άρα να εισφέρει στοιχεία και γνώση σχετικά με τα φαινόμενα ρατσισμού στους χώρους εργασίας¹⁷.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη σύνθεση του νέου οργάνου, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την τυχόν δυσαρμονία που θα μπορούσε να δημιουργηθεί από την παράλληλη συμμετοχή του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης με αρμοδιότητα σε θέματα Προστασίας του Πολίτη (στοιχείο γ.) και της ΕΛΑΣ (στοιχείο η.). Αντιλαμβανόμενη την αξία της συμμετοχής σε ένα τέτοιο όργανο εκπροσώπων από τις εξειδικευμένες υπηρεσίες της ΕΛΑΣ για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας¹⁸, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι θα μπορούσε να επέλθει μία προσαρμογή στη σύνθεση του οργάνου κατάλληλη να εγγυηθεί την αρμονική εκπροσώπηση των αρμοδίων για θέματα προστασίας του πολίτη δημοσίων φορέων με γνώμονα την απρόσκοπτη συνδρομή τους στην προστασία των δικαιωμάτων που καλείται να διασφαλίσει το υπό σύσταση όργανο.

Παράγραφος 2: Με σκοπό τη διασφάλιση της πλέον αποτελεσματικής λειτουργίας του υπό σύσταση οργάνου, η ΕΕΔΑ εκτιμά ότι είναι αναγκαίο να προβλεφθεί ότι ο ορισμός των τακτικών και αναπληρωματικών μελών από τους αρμόδιους Υπουργούς και φορείς να διενεργείται με γνώμονα την εξοικείωση των προσώπων με τα ζητήματα δικαιωμάτων που

¹⁷ Το ζήτημα των ρατσιστικών περιστατικών στο χώρο της εργασίας έχει απασχολήσει τους εθνικούς κοινωνικούς εταίρους, στο μέτρο που το 2014 οι εθνικοί εκπρόσωποι εργαζομένων και εργοδοτών (ΓΣΕΕ, ΣΕΒ, ΓΣΕΒΕΕ, ΕΣΕΕ, ΣΕΤΕ) με τη συμβολή της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΙΟ) υλοποίησαν κοινές πανελλαδικές δράσεις για την προώθηση της ισότητας και την καταπολέμηση των απαγορευμένων διακρίσεων στους χώρους εργασίας. Βλ. Άρθρο 1 Εθνικής Γενικής ΣΣΕ 2014 και ανάρτηση του κοινού δελτίου τύπου κατά των διακρίσεων, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας σε <http://www.inegsee.gr/o-kosmos-tis-ergasias-mazi-gia-tin-isotita/>.

¹⁸ Βλ. Τμήματα και Γραφεία αντιμετώπισης ρατσιστικής βίας που συστήθηκαν με το ΠΔ 132/2012.

αφορούν το Συμβούλιο¹⁹. Η έως τώρα εμπειρία ανάλογων πρωτοβουλιών της διοίκησης αποδεικνύει ότι η αποτελεσματικότητα του έργου αντίστοιχων οργάνων συναρτάται άμεσα με το βαθμό εξειδίκευσης των συμμετεχόντων σε αυτά. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ συστήνει να τεθεί σαφές κριτήριο για τον ορισμό των μελών του Συμβουλίου η τεχνογνωσία και εμπειρία στα θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και ειδικά στα θέματα ρατσισμού και να περιοριστεί χρονικά η διάρκεια της θητείας τους, από τριετή σε διετή, προκειμένου να διασφαλίζεται η εναλλαγή των προσώπων στις θέσεις αυτές.

Με την ως άνω παρατήρηση συναρτάται άμεσα και η αναγκαιότητα επιστημονικής στήριξης του Συμβουλίου από πρόσωπο ή πρόσωπα κατάλληλα καταρτισμένα και με εμπειρία. Η συμμετοχή εκπροσώπων της διοίκησης και άλλων φορέων οπωσδήποτε καλύπτει την ανάγκη αποτύπωσης της συνολικής εμπειρίας των αρμοδίων στα θέματα ρατσισμού. Δεν διασφαλίζει όμως την πλήρη ανταπόκριση του Συμβουλίου τις αναφερόμενες στο άρθρο 17 του ΣχΝ αρμοδιότητες. Η ΕΕΔΑ ενδεικτικά αναφέρει ότι η εκπόνηση μελετών για τα θέματα (άρθρο 17 παρ. 2 α'), η συγκέντρωση στοιχείων (άρθρο 17 παρ. 2 ε'), ακόμα δε περισσότερο η σύνταξη Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού (άρθρο 17 παρ. 2 η') δεν δύνανται να πραγματοποιηθούν χωρίς την ad hoc συνδρομή προσωπικού που να διαθέτει την απαραίτητη εξειδίκευση και το οποίο να απασχολείται ειδικά για τα σχετικά θέματα.

Παράγραφος 3: Στο σημείο αυτό το ΣχΝ προβλέπει την, σε κάθε συνεδρίαση του Συμβουλίου, πρόσκληση και συμμετοχή του Συνηγόρου του Πολίτη, με εκπρόσωπό του και χωρίς δικαίωμα ψήφου. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η διαφοροποίηση του τρόπου συμμετοχής του Συνηγόρου του Πολίτη στο Συμβούλιο σε σχέση με αυτόν των λοιπών φορέων δεν δικαιολογείται επαρκώς. Η διαφορετική αντιμετώπιση της ανεξάρτητης αυτής αρχής σε σχέση με άλλες ανεξάρτητες Αρχές, όπως το ΕΣΡ (άρθρο 16 παρ. 1 ια' του ΣχΝ), ενδεχομένως να θέτει και θέματα συνταγματικότητας. Άλλωστε, η συμμετοχή του Συνηγόρου του Πολίτη σε ένα τέτοιο όργανο, η χρησιμότητα της οποίας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, συνιστάται και από την ECRI.

Άρθρο 17 – Αρμοδιότητες:

Οι αρμοδιότητες του υπό σύσταση οργάνου είναι πράγματι ευρείες και ικανές να οδηγήσουν σε απτά αποτελέσματα. Η ΕΕΔΑ, στο σημείο αυτό, επισημαίνει την ανάγκη η δράση του Συμβουλίου να γίνεται στη βάση μίας συνεκτικής αποτίμησης και οριοθέτησης

¹⁹ Βλ. κατ' αναλογία τους δείκτες αποτελεσματικότητας λειτουργίας των δομών του κοινωνικού διαλόγου σε εθνικό επίπεδο, τους οποίους, έχει επεξεργαστεί το Διεθνές Γραφείο Εργασίας (ILO), National Tripartite Social Dialogue, An ILO guide for improved governance, ILO 2013.

των ζητημάτων στα οποία αυτό καλείται να απαντήσει όπως αυτές οριοθετούνται από συγκεκριμένα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία. Στο μέτρο, δε, που στην αρμοδιότητα του Συμβουλίου περιλαμβάνεται η σύνταξη Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού είναι αναγκαίο να προκριθεί η σύνταξη μίας «μελέτης-βάσης» (baseline study), γεγονός που η ΕΕΔΑ έχει και στο παρελθόν υπογραμμίσει²⁰.

Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από την ECRI στο μέτρο που ρητά προβλέπει ότι «Η εθνική στρατηγική θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να περιλαμβάνει μια ανάλυση της κατάστασης, μια επισκόπηση των υφιστάμενων μέτρων, των κενών και των αναγκών, καθώς και τις στρατηγικές συστάσεις για τον τρόπο αντιμετώπισής τους, συμπεριλαμβανομένων στόχων και μετρήσιμων δεικτών».

Τέλος, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρωτοβουλία σύνταξης Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού. Υπενθυμίζει όμως την ανάγκη αυτές οι πρωτοβουλίες να ολοκληρώνονται εντός ευλόγου χρόνου κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται και η αποτελεσματική υλοποίηση των δράσεων που περιέχονται. Στο πρόσφατο παρελθόν η ΕΕΔΑ με αφορμή το Προσχέδιο Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σύστησε στην Πολιτεία την ολοκλήρωση της εκπόνησης του ΕΣΔΔΠ και με συναίσθηση της ανάγκης, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της, επεσήμανε την ετοιμότητα και προθυμία της να σταθεί και πάλι αρωγός της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με επιμέρους σχολιασμό και προτάσεις, κατά τη διαδικασία επικαιροποίησης, εξειδίκευσης, αξιολόγησης και υλοποίησης των στόχων που έχουν τεθεί για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού²¹.

V. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στις τροποποιήσεις στον Ποινικό Κώδικα

A. Επιμέρους διατάξεις

Άρθρο 20 – Άρθρο 81Α του Ποινικού Κώδικα:

Η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την προτεινόμενη αντικατάσταση του άρθρου 81Α του Ποινικού Κώδικα, καθώς με τη νέα διατύπωση απαλείφεται η ανεπιτυχής αναφορά στην έννοια του μίσους ως κίνητρο του δράστη, η οποία άλλωστε καθιστούσε δυσχερή την εφαρμογή της διάταξης. Η διεθνής βιβλιογραφία έχει επισημάνει, άλλωστε, ότι παρόλο που

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

έχει επικρατήσει ο όρος «έγκλημα μίσους» είναι ακριβέστερο να προσδιορίζεται ως κίνητρο του δράστη όχι το μίσος αλλά η προκατάληψη²².

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι είναι αναγκαίο οι επιλογές του γράμματος του νόμου αφενός να είναι όσο το δυνατόν κατάλληλες για την εφαρμογή του από τους εφαρμοστές του δικαίου, αφετέρου να μην περιορίζουν το προστατευτικό πεδίο των ήδη υφιστάμενων διατάξεων. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η νέα διατύπωση του άρθρου 81Α ΠΚ που προβλέπει την εφαρμογή της γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης «εάν από τις περιστάσεις προκύπτει ότι έχει τελεστεί έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου», δεν είναι βέβαιο ότι διευκολύνει την εφαρμογή της διάταξης από τους εφαρμοστές του δικαίου χωρίς να περιορίζει το προσδοκώμενο προστατευτικό πλαίσιο.

Προς την ίδια κατεύθυνση, η ΕΕΔΑ προτείνει στην διατύπωση της διάταξης του άρθρου 81Α ΠΚ να προστεθούν οι εξής λέξεις: « [...] λόγω των *πραγματικών ή νομιζόμενων* χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου».

Η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται ότι από τη λειτουργία του συνιστώμενου Συμβουλίου θα προκύψουν προτάσεις για τη βελτίωση και της νομοθεσίας στα σχετικά θέματα. Εντούτοις, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι με αφορμή την τροποποιούμενη διάταξη, ο νομοθέτης θα μπορούσε να λάβει υπόψη του την ίδια αυτή στιγμή ορισμένες τροποποιήσεις του νομοθετικού καθεστώτος που προτείνει η ECRI. Η ECRI συνιστά συγκεκριμένα η γλώσσα και η υπηκοότητα να περιλαμβάνονται στον κατάλογο των λόγων του άρθρου 81Α ΠΚ (ομοίως, βλ. τη σύσταση η γλώσσα και η υπηκοότητα να περιλαμβάνονται και στον κατάλογο των λόγων του άρθρου του νόμου 927/1979)²³.

Συνίσταται, τέλος, η προσθήκη διευκρινιστικής περιπτώσεως δ' ή η προσθήκη εδαφίου στην περίπτωση γ' ως εξής: «Σε περίπτωση εγκλήματος που τιμωρείται και με ποινή φυλάκισης και με χρηματική ποινή, επιβάλλεται αθροιστικώς και διπλασιασμός του ορίου της χρηματικής ποινής κατά την περ. γ' του άρθρου 81Α ΠΚ και αύξηση του ανωτάτου ορίου ποινής σύμφωνα με την περ. α' ή την περ. β' του άρθρου 81Α ΠΚ».

²² Βλ. ενδεικτικά OSCE-ODIHR, *Hate Crime Laws A Practical Guide*, <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true>, σελ. 17 επ.

²³ Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *Report on Greece* (fifth monitoring cycle), *op.cit.*, σελ. 12-13.

Άρθρο 21 – Κατάργηση περ. θ' παρ. 3 άρθρου 100 ΠΚ:

Η κατάργηση της δυνατότητας εξάρτησης της αναστολής εκτέλεσης της ποινής υπό όρους από την προσφορά ποσού μέχρι 10.000 ευρώ σε κοινωφελές ίδρυμα κρίνεται από την ΕΕΔΑ ως θετική, δεδομένης της οικονομικής κρίσης. Άλλωστε η καταργούμενη διάταξη ήγειρε ζητήματα συμβατότητάς της με την αρχή της ισότητας.

Άρθρο 26 – Τροποποίηση άρθρου 290 ΠΚ, «Διατάραξη ασφάλειας των συγκοινωνιών»:

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η προτεινόμενη ρύθμιση δημιουργεί σύγχυση: Το έγκλημα του άρθρου 290 ΠΚ είναι έγκλημα επικινδυνότητας (έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης). Συνεπώς, για τη στοιχειοθέτησή του αρκεί απλώς να υπάρχει η δυνατότητα του κινδύνου. Η προτεινόμενη ρύθμιση, με την οποία επιδιώκεται η προσθήκη τρίτης παραγράφου στο άρθρο 290 ΠΚ, σύμφωνα με την οποία: «αν από την πράξη δεν προέκυψε δυνατότητα κινδύνου για άνθρωπο επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι έξι μηνών» είναι δογματικά ατυχής για τους ακόλουθους λόγους: α) Εφ' όσον δεν διαπιστώνεται η δυνατότητα κινδύνου στο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρου 290 ΠΚ, τότε δεν στοιχειοθετείται καν η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Η προτεινόμενη διάταξη κατ' ουσίαν επεκτείνει το αξιόποιο, αφού με την προτεινόμενη παράγραφο 3 προστίθεται νέο έγκλημα και μάλιστα αφηρημένης διακινδυνεύσεως. β) Με την επιφύλαξη των ανωτέρω (υπό α.) αντιβαίνει στην αρχή της αναλογικότητας το γεγονός ότι η μεν δολία πράξη της παρ. 3 του άρθρου 290 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι 6 μηνών, ενώ η αμελής της παρ. 2 του άρθρου 290 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση (δηλ. μέχρι και 5 έτη).

Άρθρο 27 – Τροποποίηση άρθρου 291 ΠΚ, «Διατάραξη ασφάλειας σιδηροδρόμων, πλοίων και αεροσκαφών»:

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι προτεινόμενη ρύθμιση δημιουργεί σύγχυση: Το έγκλημα του άρθρου 291 ΠΚ είναι έγκλημα επικινδυνότητας (έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης). Συνεπώς, για τη στοιχειοθέτησή του αρκεί απλώς να υπάρχει η δυνατότητα του κινδύνου. Η προτεινόμενη ρύθμιση, με την οποία επιδιώκεται η προσθήκη τρίτης παραγράφου στο άρθρο 291 ΠΚ, σύμφωνα με την οποία: «αν από την πράξη δεν προέκυψε δυνατότητα κοινού κινδύνου για ξένα πράγματα ή κινδύνου για άνθρωπο επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι έξι μηνών» είναι δογματικά ατυχής για τους ακόλουθους λόγους: α) Εφ' όσον δεν διαπιστώνεται η δυνατότητα κινδύνου στο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρου 291 ΠΚ, τότε δεν στοιχειοθετείται καν η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Η προτεινόμενη διάταξη κατ' ουσίαν επεκτείνει το αξιόποιο, αφού με την προτεινόμενη παράγραφο 3 προστίθεται

νέο έγκλημα και μάλιστα αφηρημένης διακινδυνεύσεως. β) Με την επιφύλαξη των ανωτέρω (υπό α.) αντιβαίνει στην αρχή της αναλογικότητας το γεγονός ότι η μεν δολία πράξη της παρ. 3 του άρθρου 291 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι 6 μηνών, ενώ η αμελής της παρ. 2 του άρθρου 291 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση (δηλ. μέχρι και 5 έτη).

Άρθρο 31 – Νέο άρθρο 361 Β ΠΚ:

Με το άρθρο 31 του παρόντος ΣχΝ εισάγεται στον ΠΚ νέα διάταξη 361 Β με την οποία ποινικοποιείται η προμήθεια αγαθών ή η προσφορά υπηρεσιών ή η αναγγελία με δημόσια πρόσκληση της παροχής ή προμήθειας²⁴ αυτών αποκλείοντας από καταφρόνηση πρόσωπα λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου.

Η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά, καταρχήν, τη νομοθετική αυτή πρωτοβουλία που έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό νομοθετικό κενό, δεδομένης της έκτασης που έχουν λάβει οι ως άνω συμπεριφορές στην χώρα μας.

Παρατηρεί εντούτοις, ότι υπάρχει κίνδυνος να είναι συστημικώς άστοχη, δεδομένου ότι αυτή εντάσσεται στο κεφάλαιο των εγκλημάτων κατά της τιμής. Ωστόσο, το έννομο αγαθό της τιμής αφορά στην εξατομικευμένη προσβολή της τιμής ενός ανθρώπου. Το ορθότερο από συστημικής και δικαιοπολιτικής απόψεως θα ήταν να προστεθεί σχετικό εδάφιο στο άρθρο 1 Ν 927/1979, όπως τροποποιήθηκε με το Ν 4285/2014 και ισχύει, όπου θα προβλεφθεί ως επιβαρυντική περίπτωση στο έγκλημα του άρθρου 1 Ν 927/1979, όπως τροποποιήθηκε με το Ν 4285/2014 και ισχύει, η περίπτωση της «προμήθειας αγαθών, προσφοράς υπηρεσιών κ.λπ.».

Επίσης, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι ο όρος «από καταφρόνηση» που προτείνεται συνιστά αξιολογική έννοια με ασαφές περιεχόμενο που θα μπορούσε να καθιστά την εν λόγω διάταξη αόριστη.

Πάντως, και με αφορμή αυτή την νέα πρόβλεψη, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν μία καλή ευκαιρία για το νομοθέτη να τη συμπληρώσει προτείνοντας αντίστοιχη πρόβλεψη για την αντιμετώπιση της δημόσιας διάδοσης, δημόσιας διανομής ή παραγωγής ή αποθήκευσης

²⁴ Νομοτεχνικά, θα ήταν προσφορότερο η διάταξη να διατυπώνεται ως: «1. Όποιος προμηθεύει αγαθά ή προσφέρει υπηρεσίες ή αναγγέλλει με δημόσια πρόσκληση την **προμήθεια ή προσφορά** αυτών [...]» αντί για «1. Όποιος προμηθεύει αγαθά ή προσφέρει υπηρεσίες ή αναγγέλλει με δημόσια πρόσκληση την **παροχή ή προμήθεια** αυτών [...]».

ρατσιστικού υλικού²⁵. Στις πρόσφατες, άλλωστε, καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (Human Rights Committee) συστήνει την αναθεώρηση της ελληνικής νομοθεσίας κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζει ότι κάθε είδους ενθάρρυνση συμπεριφορών που υποκινούνται από προκατάληψη λόγω φύλου, εθνικότητας, φυλής, θρησκείας ή και άλλων ακόμη χαρακτηριστικών απαγορεύεται από το νόμο²⁶.

Τέλος, η ΕΕΔΑ παρατηρεί, ότι η προτεινόμενη με το άρθρο 31 του ΣχΝ διάταξη έρχεται να προστεθεί στις διατάξεις της ελληνικής έννομης τάξης που αντιμετωπίζουν ποινικά συμπεριφορές σχετιζόμενες με το ρατσισμό (βλ. άρθρο 81Α ΠΚ, Ν 927/1979 και, κατά μία άποψη, άρθρο 16 παρ. 1 του Ν 3304/2005)²⁷. Είναι γεγονός ότι η πανσπερμία τέτοιων διατάξεων δικαιολογείται από την ποικιλομορφία των συμπεριφορών που πρέπει να αντιμετωπίζονται ποινικά²⁸, τίθεται εντούτοις ζήτημα για το κατά πόσο είναι ευχερής εκ του λόγου αυτού η κατάλληλη εφαρμογή τους στην πράξη από τα αρμόδια όργανα. Εξάλλου, όπως παρατηρεί και Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, η αναθεώρηση της ελληνικής νομοθεσίας πρέπει να διενεργηθεί και προς την κατεύθυνση που διασφαλίζει τη συστηματική διερεύνηση των υποκινούμενων από ρατσισμό εγκλημάτων και τη δίωξη και τιμωρία των δραστών²⁹.

Προβαίνοντας επομένως, σε γενική παρατήρηση, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι είναι σημαντικό το νομοθετικό πλαίσιο να διευρυνθεί όπου είναι αναγκαίο αλλά και να θωρακιστεί σε επίπεδο διατύπωσης (με νομοτεχνικές διατυπώσεις που διευκολύνουν την εφαρμογή των διατάξεων χωρίς να απομειώνουν την προστατευτική τους αξία, με τροποποιήσεις για λόγους ομογενοποίησης όπου αυτό είναι αναγκαίο κ.λπ.) και γενικότερα να συστηματοποιηθεί, ενδεχομένως και δια κωδικοποίησης, κατά τρόπο ώστε η εφαρμογή του στην πράξη να καθίσταται ευχερέστερη και άρα αποτελεσματικότερη. Είναι ευτυχές ότι στις αρμοδιότητες

²⁵ Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *Report on Greece* (fifth monitoring cycle), *op.cit.*, σελ. 11-12.

²⁶ Human Rights Committee, *Concluding observations on the second periodic report of Greece*, CCPR/C/GRC/CO/2, Νοέμβριος 2015, διαθέσιμες και από τον ιστότοπο της ΕΕΔΑ, παρ. 14.

²⁷ Σημειώνεται και η διάταξη του άρθρου 19^Α, παρ. 1 β', του Ν 4332/2015 για την προστασία των θυμάτων και ουσιαστών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων.

²⁸ Στο σημείο αυτό όντως η παρούσα διάταξη ποινικοποιεί συμπεριφορά διαφορετική ακόμη και από αυτήν του άρθρου 16, παρ. 1, του Ν 3304/2005 σύμφωνα με την οποία «Όποιος παραβιάζει την κατά τον παρόντα νόμο απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά τη συναλλακτική διάθεση αγαθών ή προσφορά υπηρεσιών στο κοινό τιμωρείται με φυλάκιση έξι (6) μηνών μέχρι τριών (3) ετών και με χρηματική ποινή χιλίων (1.000) έως πέντε χιλιάδων (5.000) ευρώ».

²⁹ Human Rights Committee, *Concluding observations on the second periodic report of Greece*, *op. cit.*, παρ. 14.

του Συμβουλίου το οποίο θεσπίζεται με το παρόν ΣχΝ περιλαμβάνονται δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση.

Άρθρο 35 – Τροποποίηση άρθρου 279 ΚΠΑ:

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η προτεινόμενη ρύθμιση κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση, δεδομένου ότι αρκετές φορές στις πλημμεληματικές παραβάσεις προκύπτει εξ αρχής ξεκάθαρα η ανάγκη παραπομπής της υπόθεσης σε τακτική δικάσιμο λόγω της ανάγκης συλλογής περαιτέρω στοιχείων, ωστόσο ο συλληφθείς είναι αναγκασμένος να υποστεί την διαδικασία του αυτοφώρου, έστω και για να ζητήσει αναβολή.

Όμως, προκειμένου να ανταποκριθεί η διάταξη στο σκοπό της πληρέστερα, πρέπει να προστεθεί στη διάταξη αυτή ότι η ενημέρωση του Εισαγγελέα και η απόλυση του κρατουμένου πρέπει να λάβει χώρα εντός κάποιων ωρών (6 ή 12) και σε καμία περίπτωση να μην προσεγγίζει τις 24 ώρες, διότι τότε θα είχαμε προβλήματα: α) ευθείας μεν παραβίασεως του Συντάγματος, σε περίπτωση που αφηνόταν ελεύθερος μετά από 24 ώρες, β) εκ πλαγίου παραβίασεως του Συντάγματος σε περίπτωση που ο κρατούμενος δεν προσήγετο στον Εισαγγελέα, αλλά θα ήταν δυνατόν να κρατηθεί π.χ. 20 ώρες στο αστυνομικό τμήμα, χωρίς να προσαχθεί καν στον Εισαγγελέα, θα ενομιμοποιείτο έτσι δηλαδή εκ πλαγίου η πάγια αστυνομική τακτική των «προσαγωγών».

B. Προτάσεις επί μη ρυθμιζόμενων από το παρόν ΣχΝ θεμάτων

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας προκειμένου να επαναφέρει σχετική της σύσταση που έχει διατυπώσει ήδη από το 2004³⁰ αναφορικά με την κατάργηση της διάταξης του άρθρου 347 ΠΚ, η οποία τιμωρεί την «ασέλγεια παρά φύση» (μεταξύ αρρένων)³¹. Όπως έχει επισημάνει και στο παρελθόν η ΕΕΔΑ, δεν φαίνεται να συντρέχει λόγος εξειδικευμένης ρύθμισης των προβλεπόμενων στο εν λόγω άρθρο προϋποθέσεων, δεδομένου ότι οι πράξεις αυτές τιμωρούνται ή ρυθμίζονται στο πλαίσιο του κολασμού αδικημάτων που αφορούν τις ετεροφυλοφιλικές σχέσεις (η αποπλάνηση παιδιών, η κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια και η ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας συνιστούν ποινικά αδικήματα που ρυθμίζονται από τα

³⁰ ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», *op.cit.*, σελ. 183 επ.

³¹ ΠΚ 347 (Ασέλγεια παρά φύση): «1. Η παρά φύση ασέλγεια μεταξύ αρρένων που τελέστηκε: α) με κατάχρηση μιας σχέσης εξάρτησης που στηρίζεται σε οποιαδήποτε υπηρεσία β) από ενήλικο με αποπλάνηση προσώπου νεώτερου από 17 ετών ή από κερδοσκοπία τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών. 2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται και όποιος ασκεί την ασέλγεια της παρ. 1 κατ'επάγγελμα».

άρθρα 339, 342 και 343 ΠΚ)³². Επιπλέον, στο άρθρο υπάρχει σαφής διακριτική μεταχείριση έναντι της ανδρικής ομοφυλοφιλικής πορνείας, τη στιγμή που η ίδια πράξη στην περίπτωση ετεροφυλοφιλικών σχέσεων δεν συνιστά ποινικό αδίκημα.

Η ύπαρξη της συγκεκριμένης διάταξης, εκτός του ότι στιγματίζει ποινικά μια κατηγορία προσώπων, υπό έναν εξαιρετικά υποδηλωτικό μάλιστα τίτλο, προκαλεί δραστηριότητες των αστυνομικών Αρχών (έλεγχοι στοιχείων, έφοδοι σε χώρους όπου συχνάζουν ΛΟΑΤ κ.λπ.), οι οποίες καθίστανται επικίνδυνες για τους ομοφυλόφιλους (έχει παρατηρηθεί πως αυτού του είδους οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις έχουν προκαλέσει αυτοκτονίες ή απόπειρες αυτοκτονίας κ.λπ.). Ενώ δηλαδή η συμμετοχή των ομοφυλόφιλων σε άλλες μορφές παράνομης δραστηριότητας είναι εντελώς ασήμαντη για να τεκμηριώσει πρόβλημα κοινωνικής επικινδυνότητας, η ύπαρξη της συγκεκριμένης διάταξης έχει σαν αποτέλεσμα τον πολλαπλασιασμό των προβλημάτων τους, ακόμα κι αν αυτοί σπάνια υφίστανται τις προβλεπόμενες κυρώσεις.

VI. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στις τροποποιήσεις διατάξεων περί αστικής ευθύνης του τύπου

Άρθρο 38

Παράγραφος 1: Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την αντικατάσταση της παραγράφου 2 του Άρθρου μόνου του Νόμου 1178/1981 το οποίο ορίζει πως «[η] κατά το άρθρον 932 του Αστικού Κώδικος χρηματική ικανοποίησις λόγω ηθικής βλάβης του αδικηθέντος εκ τίνος των υπό της προηγουμένης παραγράφου προβλεπομένων πράξεων ορίζεται, εφόσον ετελέσθη δια του τύπου, κατά την κρίσιν του δικαστού ουχί κατωτέρα των 300.000 δραχμών δι'εφημερίδας και περιοδικά εκδιδόμενα εις την λοιπήν Χώραν, εκτός εάν υπό του ενάγοντος εξητήθη μικρότερον ποσόν και τούτο ανεξαρτήτως της απαιτήσεως προς αποζημίωσιν δια περιουσιακήν ζημίαν». Η ΕΕΔΑ κρίνει πως η διάταξη του ΣχΝ είναι στην σωστή κατεύθυνση καθώς αντικαθιστά την επιβολή κατώτατου ορίου επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στον αδικηθέντα με ουσιαστικά κριτήρια για τον καθορισμό του ύψους της αποζημίωσης δηλαδή α) τις επιπτώσεις του δημοσιεύματος στον αδικηθέντα, καθώς και στο οικογενειακό, κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον του, β) το είδος, τη φύση, τη σπουδαιότητα, τη βαρύτητα και την απαξία των γεγονότων, πράξεων ή χαρακτηρισμών που αποδόθηκαν στον

³² ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», *op.cit.*, σελ. 192-194, 198.

αδικηθέντα με το δημοσίευμα, γ) το είδος της προσβολής που υπέστη, δ) την ένταση του πταίσματος του εναγομένου, ε) τις συνθήκες τέλεσης της αδικοπραξίας και στ) την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διαδίκων.

Παράγραφος 2: Η ΕΕΔΑ επικροτεί, επί της αρχής, την αντικατάσταση της παραγράφου 5 του Άρθρου μόνου του Ν 1178/1981 βάσει του οποίου «[η] εκδίκασις των κατά το παρόν άρθρον αγωγών χωρεί ανεξαρτήτως της ασκήσεως ποινικής δίωξεως δια την αυτήν πράξιν, ως και της τυχόν, δι' οιονδήποτε λόγον, αναβολής ή αναστολής της αρξαμένης ποινικής διαδικασίας, η δε απόφασις του δικαστηρίου δέον όπως εκδίδεται εντός δύο μηνών από της κατ' άρθρ. 281 Κ.Πολ.Δικ. πρώτης επ' ακροατηρίω συζητήσεως της υποθέσεως. Εάν δια την ζημιόγονον πράξιν επελήφθη το ποινικόν δικαστήριον, ή κατά το παρόν άρθρον αγωγή ασκείται ενώπιον αυτού και εκδικάζεται υπό τούτου υποχρεωτικώς, μη επιτρεπομένης εν ουδεμία περιπτώσει της παραπομπής της εις τα πολιτικά δικαστήρια». Η ΕΕΔΑ θεωρεί πως η αντικατάσταση του ως άνω άρθρου και η αντ' αυτού προσθήκη στο ΣχΝ της υποχρεωτικής εξώδικης πρόσκλησης του αδικηθέντος για αποκατάσταση της προσβολής από τον ιδιοκτήτη του εντύπου ως ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, δηλαδή επί ποινή απαραδέκτου της αγωγής αποζημίωσης, προάγει επί της αρχής την ελευθερία του τύπου χωρίς να υπονομεύει τα δικαιώματα του αδικηθέντος και ειδικότερα την προστασία της προσωπικότητας του τελευταίου. Η διάταξη γεννά, ωστόσο, ορισμένα σημαντικά ερωτηματικά ως προς το εύλογο της επιλεγείσας από το νομοθέτη προθεσμίας αποκατάστασης της προσβολής των είκοσι (20) ημερών, ειδικά ελλείπει αιτιολογικής έκθεσης που να δικαιολογεί την αναγκαιότητα του εν λόγω διαστήματος, το οποίο σε κάθε περίπτωση η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται ως υπερβολικό. Η ΕΕΔΑ κρίνει ειδικότερα πως, κατά περίπτωση, το διάστημα των είκοσι ημερών μπορεί να εφελκύει καταχρηστικές εφαρμογές ειδικά σε περιπτώσεις που αποδεικνύεται, ή ο ίδιος ο συντάκτης παραδέχεται, το ψευδές των δημοσιευθέντων.

Κατά τα λοιπά, η ΕΕΔΑ κρίνει θετική την πρόβλεψη ότι δε δύναται να υπάρξει αστική αξίωση για συκοφαντική δυσφήμιση εάν λάβει χώρα η δημοσίευση της ανάκλησης της προσβολής εκτός εάν παρά τη δημοσίευση της ανάκλησης έχει αποδεδειγμένα προκληθεί στον αδικηθέντα περιουσιακή ζημία που οφείλεται στο επιλήψιμο δημοσίευμα. Αντιστοίχως, η ΕΕΔΑ συμφωνεί με το συνυπολογισμό από τον νομοθέτη περιπτώσεων όπου η αποκατάσταση της σχετικής προσβολής δεν θεωρείται πλήρης και συνεπώς διατηρείται η αξίωση ανάλογης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, ο δε ενάγων δικαιούται να προσφύγει στο αρμόδιο δικαστήριο μόνο για την αξίωση αυτή.

Παράγραφος 4: Η ΕΕΔΑ συμφωνεί με την κατάργηση του τέταρτου και το πέμπτου εδαφίου της παραγράφου 10 του άρθρου 4 του Ν 2328/1995. Η κατάργηση των δύο εδαφίων αποτελεί συνέχεια του άρθρου 38, παρ. 1, του ΣχΝ που προβλέπει κατάργηση κατώτατου ορίου επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στα έντυπα δημοσιεύματα και ουσιαστικά προεκτείνει τη ρύθμιση στους τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς.